

ЗВІТ ПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СПІЛКИ КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ

ДОПОВІДЬ ГОЛОВИ НСКУ ЧЛЕНА-КОРЕСПОНДЕНТА НАН УКРАЇНИ ОЛЕКСАНДРА РЕЄНТА

Шановні делегати та гості з'їзду!

Краєзнавчий рух в Україні, де авангардна роль належить творчій професійній організації – Національній спілці краєзнавців України, об'єднує дослідників рідного краю, які опікуються збереженням національних святинь, пам'яток історії та культури, розвивають музейництво й колекціонування, проводять активну просвітницьку діяльність, підтримують розвиток духовної культури України, сприяють збереженню національних традицій і народної творчості, повертають із небуття імена видатних співвітчизників, відкривають маловідомі сторінки історії, здійснюють велику патріотичну роботу серед молоді.

Вагома роль у відродженні і розвитку українського краєзнавства в другій половині ХХ ст. належить академіку НАН України, Герою України П.Т.Троньку, який понад двадцять років очолював Спілку. Петра Тимофійовича не стало, та справу, якій він присвятив останні роки свого життя, продовжують його учні й послідовники. Особливо важливим є те, що П.Т.Тронько зумів не лише відродити краєзнавчий рух, а й зберегти традиції, закладені його попередниками.

Перед Спілкою стоїть важливе завдання увічнення пам'яті видатної постаті в історії України ХХ ст. Ще за життя Петра Тимофійовича за сприяння Спілки світ побачили останні величні праці державного діяча і вченого «Що залишаємо нащадкам?», «Я тобою, Україно, живу», в яких автор виступив не лише як свідок чи літописець цілої епохи, а як активний будівничий і захисник історії та культури своєї держави. Створено два хронікально-документальних фільми «Жити для людей» та «Видатні Українці. Петро Тронько», які зберегли унікальні кадри розповідей П.Т.Тронька про події з історії України.

2010 року з ініціативи краєзнавців Національного гірничого університету в Дніпропетровську започатковано Троньківські читання. 24 листопада 2011 р. відбулися Другі Троньківські читання за участю науковців Києва, Дніпропетровська,

Запоріжжя, Харкова. Проводилися вони на базі Інституту гуманітарних проблем Національного гірничого університету, якому за рішенням Ученої ради університету присвоєно ім'я П.Т.Тронька. Колектив Національної історичної бібліотеки України започаткував і провів разом із Спілкою 22 листопада 2011 р. в Києві Троньківські краєзнавчі читання. Ім'я П.Т.Тронька також присвоєно Центру краєзнавства Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна.

Президією правління Спілки спільно з дирекцією Інституту історії України НАН України розробляються пропозиції до керівництва держави щодо увічнення пам'яті П.Т.Тронька: присвоєння його імені Національному музею народної архітектури і побуту України, створення меморіальних музеїв у Києві й на малій батьківщині вченого, запровадження іменної краєзнавчої премії, призначення стипендій видатним діячам краєзнавчого руху, членам національних творчих спілок України, встановлення меморіальних дощок і присвоєння його імені вулицям столиці та на Харківщині тощо.

Пам'ять про П.Т.Тронька буде жити в продовженні тих масштабних справ, котрі він нам залишив, у подальшому розвитку його наукової школи, краєзнавчого руху України.

Організаційна робота.

Із набуттям Спілкою за постановою Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2008 р. статусу Національної постало нагальне завдання перереєстрації регіональних організацій. Цей процес не виправдано затягнувся. На сьогодні склалася наступна ситуація: зареєструвалися 18 регіональних організацій, але такі організації, як Харківська, Закарпатська, Запорізька, Київська, Тернопільська, Миколаївська, Чернівецька обласні та Севастопольська міські створили осередки, деякі навіть провели установчі конференції, розгорнули значну краєзнавчу роботу, проте за три роки так і не отримали реєстраційних свідоцтв.

Григорію Олексійовичу, Поповичу Сергію Івановичу, Ситнику Анатолію Андрійовичу, Ходаківському Миколі Степановичу, Іщенко Миколі Єфремовичу, Іршенко Валентині Михайлівні, Костриці Миколі Юхимовичу, Рудому Григорію Яковичу. Ми цінуємо ваш внесок у відродження і розвиток краєзнавства України.

НСКУ серед відзнак, а це подяка, грамота, звання «Почесний краєзнавець», щороку вручає Премію ім. Д.Яворницького за вагомий особистий внесок у розвиток краєзнавства: в 2009–2011 рр. лауреатами премії стали дослідник Чернігівщини – Василь Устименко, представник Львова – Василь Слободян, організатор музейної справи на Волині – Анатолій Силюк.

Краєзнавчі обласні премії, лауреатами яких стають місцеві дослідники рідного краю, започатковані у Черкасах, Івано-Франківську, Рівному, Харкові, Кіровограді, Чернігові та в інших областях.

Науково-методична робота та видавнича діяльність.

Підводячи підсумки краєзнавчої роботи за 2008–2011 рр., підкреслимо, що 2010 р. закінчився термін дії Державної програми розвитку краєзнавства до 2010 р., затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України № 789 від 10 червня 2002 р.

Важливими результатами її реалізації стали зростання ролі краєзнавства в українському суспільстві, зміцнення регіональних осередків та їх вплив на духовне життя громадськості, надання Спілці статусу Національної. Проте ціла низка конкретних завдань залишилася не вирішеною. Можна нарікати на об'єктивні причини – відсутність фінансування Державної програми – але глибоке усвідомлення нагальності поставлених цілей не знімає з нас відповідальності у їх досягненні, необхідності в найближчій перспективі ініціювати Програми розвитку краєзнавства до 2025 р., врахувавши всі реалії і виклики сьогодення. Зауважимо, що розробка таких програмних документів обласного рівня проводиться у Хмельницькій та Полтавській областях.

Напрацьований за останні роки досвід краєзнавчої роботи допомагає визначити основні напрями наукової діяльності всіх структур Спілки – історичне, географічне, етнографічне, культурно-мистецьке, освітянське, пам'яткознавче, музеєзнавче, бібліотечне, туристичне краєзнавство, а також культосвітня й видавнича робота, збере-

Майже для усіх організацій невирішеним залишається питання власного офісного приміщення.

На сьогодні НСКУ, яка в травні 2010 р. відзначила 85 років своєї діяльності, об'єднує понад 2 тисячі професійних дослідників рідного краю, з них мають членські квитки лише понад 900 краєзнавців. До складу Національної спілки краєзнавців України входить 4 академіки та 6 членів-кореспондентів НАН України, понад 350 докторів і кандидатів наук, працівники наукових, музейних, бібліотечних, архівних установ, навчальних закладів.

Разом із тим, особливу увагу слід звернути на якісний склад кандидатів у члени Спілки, враховувати особистий внесок кожного в краєзнавство, їх науково-дослідницьку та просвітницьку діяльність. Такі критерії та вимоги до майбутніх членів Спілки відповідають її високому статусу та сприятимуть залученню відданих своїй справі краєзнавців.

За звітний період проведено 4 засідання Правління Спілки (28 жовтня 2008 р., 12 червня 2009 р., 26 травня 2010 р., 9 грудня 2011 р.), на яких порушувалися проблеми реорганізації роботи НСКУ, що виникли з набуттям нею національного статусу, узагальнення досвіду краєзнавчої діяльності з нагоди 85-річчя Спілки, про скликання V (позачергового) з'їзду. Відбулося 19 засідань Президії Правління Спілки, присвячені актуальним питанням краєзнавчої роботи щодо реалізації важливих проектів та заходів Спілки, координації діяльності регіональних організацій.

Слід відзначити дієву участь усіх членів Президії Правління Спілки, особливо подякувати за багаторічну працю на ниві краєзнавства Клепаку

ження пам'яток історії й культури України, тісне співробітництво з вищими навчальними закладами, музеями, бібліотеками, архівами всієї країни.

Пріоритетним завданням для Спілки залишається підготовка енциклопедичного видання «Історія міст і сіл України», яке продовжує розвивати фундаментальний напрямок в українській історіографії. Історики все більше цікавляться проблемами мікроісторії, актуальності набувають сучасні дослідження історії повсякденності.

В Україні історичних міст, яким виповнилося 300 років – більше 500. Деякі з них відсвяткували свій тисячолітній ювілей. Відзначимо, що проблема літочислення населених пунктів активно досліджується й обговорюється українськими вченими, розробляються наукові критерії термінологічного апарату, глибоко вивчаються архівні джерела з історії регіонів. Окремою проблемою в підготовці історії міст і сіл України постають зниклі села, яких налічується, починаючи з 1970-х років, більше 2000. Зберегти духовну пам'ять цих унікальних соціально-культурних поселень – завдання краєзнавців.

Тому 12 червня 2009 р. у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка з ініціативи Спілки відбулася Всеукраїнська нарада «Концептуальні основи організаційно-методичної роботи з підготовки енциклопедичного видання «Історія міст і сіл України», де були намічені головні завдання в цьому напрямі, розроблені конкретні кроки їх здійснення. В обговоренні брали участь представники державних і наукових установ, викладачі вищих навчальних закладів, краєзнавці з усієї України.

Краєзнавцями України вже напрацьований значний матеріал про історію міст і сіл рідного краю. Цікавими є видання «Історія міст і сіл Хмельниччини (за працями Юхима Сіцинського та Миколи Теодоровича)», «Енциклопедія Львова», «Кіровоградщина. Історія. Традиції.

Сучасність», «Краєзнавці Слобожанщини», розроблено концепцію 10-томної «Історії Галичини» та багато інших. Перед нами стоїть не просте завдання вивчити, узагальнити і скоординувати велику роботу з підготовки енциклопедичного видання «Історія міст і сіл України».

З ініціативи Спілки, ряду державних і наукових установ ініційовані й активно втілюються наукові, суспільно-значимі проекти. Державна програма «Реабілітовані історією», що розпочата 1992 року, покликана увічнити пам'ять репресованих громадян, що постраждали від тоталітарного режиму. У всіх областях створені науково-редакційні відділи, співробітниками яких підготовлено близько 700 тис. карток по архівно-кримінальних справах Галузевого державного архіву СБУ й обласних управлінь. Розпочато дослідження архівів МВС України по виявленню депортованих громадян країни. На сьогодні видано 75 томів серії. Робота триває.

Спілка зазначила як стратегічний напрям – пам'яткоохоронну діяльність. Масштабним проектом, у якому беруть активну участь краєзнавці України, є «Звід пам'яток історії та культури України». Особливість цього видання в комплексному підході до дослідження всієї культурної спадщини нашої країни. До нього ввійшли пам'ятки архітектури, археології, науки й техніки, історії, пам'ятні місця, пов'язані з історичними подіями, монументальні пам'ятники. В Україні понад 130 тис. пам'яток історії й культури, які перебувають під охороною держави. Ця робота ак-

тивізувала дослідницьку діяльність по виявленню нових пам'яток, уточненню даних про існуючі. Вийшли дві книги про пам'ятки Києва, підготовлені до видання книги по Чернігівській, Херсонській областях, місту Севастополю.

У Чернігові створено науково-методичний центр, співробітниками якого обстежено 2400 пам'яток історії і культури краю, з них близько 800 нововиявлених, водночас підготовлено пропозиції щодо взяття на державний облік 79 пам'яток. Краєзнавці досліджують стародавні та історичні міста Батурин, Любеч, працюють над пропозиціями щодо внесення номінації «Чернігівський Дитинець – комплекс історико-архітектурних пам'яток XI – XIX ст.» до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Значна пам'яткоохоронна робота розгорнута в усіх регіональних організаціях. Краєзнавці АР Крим опікувалися встановленням охоронних дощок на 78 об'єктах історико-культурної спадщини в регіоні. Члени Спілки брали участь в увічненні місць, пов'язаних із видатними діячами краю. В Обухівському районі на Київщині зусиллями активіста-краєзнавця Анатолія Шафаренка відкрито 67 меморіальних дощок відомим землякам. Також дослідники вшанували пам'ять В.Винниченка (Кіровоград), П.Тутковського, М.Бердяєва (Житомир), Л.Кравцова (Рівне), В.Попенка (Дубровиці) та ін.

Краєзнавці не лише проводять дослідження з місцевої топоніміки, а й беруть активну участь у заходах по поверненню історичних назв вулицям. У Харкові, Києві, Дніпропетровську, Чернігові вони входять до складу комісій, де відстоюють історичну минувшину рідного краю.

За звітний період обласними організаціями разом із науковими установами, вищими навчальними закладами, обласними музеями та бібліотеками проведено понад 500 наукових форумів: міжнародних, всеукраїнських, регіональних конференцій, симпозіумів, круглих столів, читань.

Серед них міжнародні «Джерела локальної історії: методи дослідження, проблеми інтерпретації, популяризації» (Київ, 2009 р.), «Історія та культура Подніпров'я» (Одеса, 2009 р.), «Краєзнавство: історичний досвід та перспективи розвитку» (Вінниця, 2010 р.), «Минуле і сучасне Волині та Полісся» (Луцьк, 2011 р.); всеукраїнські та регіональні: «Черкащина в контексті історії України» (Черкаси, 2011 р.) «Дунаєвщина очима дослідників і свідків історичних подій» (Дунаївці, 2008 р.), «Чернігівщина і чернігівці в Українській

революції 1917–1921 рр.», (Чернігів, 2009 р.), «Актуальні питання історії, культури, етнографії Південно-Східного Криму» (АР Крим, 2011 р.), «Краєзнавство: науково-методичний та практичний аспекти» (Суми, 2010 р.), «Краєзнавство: історичний досвід та перспективи розвитку» (Вінниця, 2010 р.), «Краєзнавство та музейна справа України» (Житомир, 2010 р.), «Історичні пам'ятки Галичини», «Магдебурзьке право на Київщині: історія та люди» (с.Бишів, 2011 р.) тощо.

Традиційними стали щорічні Аркасівські читання в Миколаєві, Подільські Кирило-Мефодіївські читання на Вінниччині, Слобожанські, Сумцовські читання на Харківщині, Одеські етнографічні читання, Макарівські, Спаські, Донецькі, Кіровоградські, Херсонські, Острозькі краєзнавчі читання, 2010 р. започатковані «Круглі столи» з проблем киевознавства.

Відзначимо, що краєзнавчі зібрання є важливою формою апробації наукових розробок із дослідження історії та культури краю, сприяють згуртуванню краєзнавців.

Опубліковані наукові та науково-методичні краєзнавчі дослідження є значним внеском у розвиток наукових галузей України. Загалом члени НСКУ лише за останні 3 роки видали більше тисячі наукових, науково-популярних і документальних книг із краєзнавчої тематики, з них лише в Хмельницькій організації зафіксовано 192 видання, у Чернігівській – 180, понад 100 – у Івано-Франківській, Вінницькій, Київській, Харківській та Херсонській; у Рівненській, Волинській, Кіровоградській – понад 50.

НСКУ спільно з Інститутом історії України НАН України видає науковий журнал «Краєзнавство», який виходить щоквартально. Світ побачили 12 номерів, в яких висвітлюються важливі питання українського краєзнавства. За сприяння Василя Євдокимовича Устименка, дослідника Чернігівщини, журнал із 2010 р. поширюється за 140 адресами в усі класичні університети, обласні бібліотеки, музеї та архіви України.

Слід відзначити друковані органи регіональних краєзнавчих організацій: «Краєзнавство Черкащини», «Краєзнавець Прикарпаття», «Історическое наследие Крыма», «Галицька брама», «Краєзнавчий вісник Кіровоградщини», «Сумський історико-архівний журнал», «Сумська старовина», «Сіверянський літопис», «Ніжинська старовина», «Мариупольский краеведческий сборник» (Донецька обл.), «Острозький краєзнавчий збірник» (Рівненська обл.) тощо.

Важливим засобом інформації широкого загалу про діяльність Спілки є робота Інтернет-сайту Спілки, власні сайти відкрили Івано-Франківська та Черкаська обласні організації, презентовано громаді Сумський історичний портал.

Особливу увагу Спілка приділяє освітянському краєзнавству. 6–7 жовтня 2011 р. в Івано-Франківську, в приміщенні Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаніка відбулася XII Всеукраїнська наукова історико-краєзнавча конференція «Освітянське краєзнавство: досвід, проблеми, перспективи», присвячена 200-річчю від дня народження українських просвітителів І. Вагилевича та М. Шашкевича.

Підсумковим документом обговорення нагальних проблем використання краєзнавчої складової в системі освіти стали рекомендації учасників форуму про введення в навчальну шкільну програму предмету «Історія рідного краю», внесення до гуманітарного циклу дисциплін у вищих навчальних закладах усіх профілів навчального курсу «Основи краєзнавства», підготовку підручників із краєзнавства, науково-методичну роботу з викладачами і вчителями дисципліни «Краєзнавство», форми і методи позашкільної освіти, участь у ній бібліотек, музеїв, закладів культури, туристичних організацій.

Президія Правління Спілки започаткувала велику роботу з підготовки навчального посібника «Основи краєзнавства» для студентів вищих навчальних закладів. До його написання залучені відомі вчені, педагоги, фахівці з краєзнавства Києва, Луцька, Чернігова, Харкова, Кам'янець-Подільського. Розроблена наукова концепція, структура книги, триває процес підготовки і апробації її текстів. Поява такого підручника є нагальною потребою освітянського краєзнавства, сприятиме новому поштовху краєзнавчих досліджень.

Значну роботу проводить Український державний центр туризму й краєзнавства учнівської молоді Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, що разом зі Спілкою краєзнавців ініціює різні історико-краєзнавчі програми, дослідницькі експедиції серед учнів: «Колосок пам'яті», «Україна вишивана», «Історія міст і сіл України» та інші. Центр 2007 р. відкрив щорічну літню школу юних істориків і краєзнавців. Методику наукової діяльності осягають учні в Малій академії наук України. Активно сприяє такій співпраці заступник директора Центру та член Президії Правління Спілки Д. Г. Омельченко.

Регіональні організації велику увагу приділяють учнівській молоді, залучаючи її до вивчен-

ня історії рідного краю через організацію конкурсів, експедицій, конференцій, фестивалів, діяльність гуртків, клубів (Черкаси, Сміла, Одеса, Івано-Франківськ, Луцьк, Львів, Харків, Київ, Дніпропетровськ та ін.).

У вищих навчальних закладах, на гуманітарних факультетах відкрито кафедри краєзнавства, де здійснюється підготовка наукових кадрів у цій галузі. Помітно збільшилася кількість дисертаційних досліджень із краєзнавчої тематики, що дозволяє поглиблено розробляти наукові засади та джерельну базу краєзнавства.

Відповідно до Розпорядження міністра освіти й науки України 2007 р. при університетах створюються науково-методичні Центри краєзнавства. Такий Центр уже діє в Харківському національному університеті ім. В. Н. Каразіна, дослідницькі установи краю працюють в університетах Луцька, Івано-Франківська, Кам'янець-Подільського, Вінниці, в Уманському педагогічному університеті започатковано науково-дослідну лабораторію «Педагогічне краєзнавство Черкащини».

Дієвою формою залучення широкої громадськості до проблем збереження історико-культурної спадщини України стали науково-краєзнавчі експедиції Спілки, в рамках яких проводяться тематичні круглі столи, наукові наради та консультації з провідними фахівцями. Такі виїзди на місця були здійснені в 2009–2011 рр. на Полтавщину, Львівщину, Чернігівщину, Херсонщину, Обухівщину, в Новомосковськ, Запоріжжя.

7–8 жовтня 2010 року Національна спілка краєзнавців України разом із Львівською обласною організацією НСКУ провела науково-краєзнавчу експедицію «Світові пам'ятки сакральної архітектури Львівщини: проблеми збереження». Увага до цієї теми викликана незадовільним станом більшості унікальних пам'яток дерев'яної архітектури західного регіону України.

Учасники експедиції оглянули рідкісні пам'ятки дерев'яного зодчества у Жовкві, Крехові, Потелічі. На засіданні «круглого столу» було прийнято ухвалу, якою Президія Правління НСКУ доручено підготувати звернення до Президента України про затвердження Програми зі збереження і охорони сакральних пам'яток дерев'яної архітектури України, передбачити завершення інвентаризації дерев'яних церков в Україні та на українських етнічних землях за кордоном.

Науково-краєзнавча експедиція 2011 р. до палацово-паркової перлини України, Національного історико-культурного заповідника «Качанів-

ка», якому виповнилось 30 років, ставила питання стану збереження пам'ятки та перспектив її розвитку.

15–16 червня 2011 р. Національна спілка краєзнавців України здійснила науково-краєзнавчу експедицію, присвячену 300-річчю Олешківської Січі (1711–1728 рр.). В її роботі взяли участь провідні українські вчені-історики, представники органів державної влади та місцевого самоврядування, викладачі, учителі, музеєзнавці, краєзнавці, громадські діячі з Києва, Дніпропетровська, Запоріжжя, Херсона, Цюрупинська.

Метою цього заходу було привернення уваги суспільства до славних сторінок української історії. Експедиція охопила острів Хортицю, Кам'янську та Олешківську Січі.

У Цюрупинську відбулося засідання «круглого столу» «Олешківській Січі – 300 років: історичні та сучасні інтерпретації», де було запропоновано Національній спілці краєзнавців України спільно з Національним заповідником «Хортиця» та Інститутом козацтва Інституту історії України НАН України з метою широкої популяризації історії українського козацтва розробити й ініціювати перед вищими органами державної влади України Державну програму «Часи козацькі – Січі Запорозькі», куди включити наукове вивчення та публікацію джерельної бази з проблеми козакознавства, збереження і музеєфікацію пам'яток козацької історії та заходи щодо залучення української громадськості до історичного минулого, пов'язаного з героїчними сторінками козацької доби.

Президія Правління НСКУ спільно з керівництвом Національного заповідника «Хортиця» звернулася до Міністерства культури і туризму України та Херсонської обласної державної адміністрації з метою формування цілісного комплексу збережених козацьких Січей і з врахуванням високого наукового потенціалу й використання багатого дослідницького досвіду фахівців Хортицької та Кам'янської Січей приєднати Олешківську Січ до Національного заповідника «Хортиця» на правах філії, а також необхідності проведення археологічних досліджень на Олешківській Січі. Тісна співпраця із заповідником «Хортиця» продовжується.

Є зовсім нові проекти НСКУ, пов'язані з розвитком музейної справи України. Підтримуючи громадське музейництво, Спілка 2009 р. провела Перший Всеукраїнський конкурс на кращий громадський музей, в ньому взяли участь близько 2000 музеїв, з них 102 музейних заклади були відзначені за п'ятьма номінаціями дипломами переможців.

27 жовтня 2010 р. в с.Халеп'я на Обухівщині з ініціативи краєзнавців Обухівщини та за підтримки НСКУ і за участі Роланда Тарасовича Франка постав Літературний музей Івана Франка на Дніпрі.

Нині започатковано культурологічний проект «Музейні скарби України», де передбачається створити хронікально-документальну галерею музейних колекцій України. Велика робота проведена в Сумській та Івано-Франківській областях, на черзі АР Крим, Львівщина, Тернопільщина, Житомирщина та інші регіони України. Проект включає декілька етапів. Він має на меті відтворити через музейні цінності історію українського музейництва ХІХ–ХХ ст.

Члени Спілки тісно співпрацюють із музейними закладами, долучаються до створення нових музеїв, тематичних музейних експозицій. Так, краєзнавці брали участь у створенні музею-садиби В'ячеслава Липинського у Затурцях на Волині, музею історії Луцького братства у Луцьку, етнографічного музею на історичному факультеті Миколаївського національного університету ім. В.О.Сухомлинського, музею Визвольної боротьби у Львові, музею історичної місцевості Опришівців у Івано-Франківську, музеїв у селах Германівка, Іванків, Ясногородка на Київщині та ін.

У сучасних умовах важливого значення набувають питання розвитку бібліотечного краєзнавства, як вагомої джерельної та інформаційної бази українського краєзнавства. Широкий і багатогранний потенціал цієї галузі краєзнавства недостатньо використаний. Початки бібліотечного краєзнавства пов'язуємо із становленням краєзнавства як галузі наукових знань. Слід підкреслити його пізнавально-виховну та популяризаторську функції, зокрема діяльність краєзнавчих клубів, товариств дослідників рідного краю, запровадження освітніх програм, спрямованих на поширення серед молодого покоління знань про історію і культуру своєї «малої батьківщини».

Наукова конференція «Бібліотечне краєзнавство в культурному просторі України», яку провела 22 листопада 2010 р. Національна історична бібліотека України спільно з НСКУ, вкотре підтвердила необхідність створення на базі напрацьованих обласними бібліотеками краєзнавчих програм широкомасштабного проекту «Електронний каталог краєзнавчих видань», який охопить краєзнавчу тематику всієї України.

Сучасні реалії виводять у розряд актуальних туристичне краєзнавство. Обласними осередками на-

працьований значний досвід в цій галузі, краєзнавці плідно співпрацюють із туристичними навчальними закладами та організаціями, розробляються екскурсійні маршрути, підготовлено значну кількість довідників, приділяється увага методичному забезпеченню підготовки фахівців туристичної галузі. В Полтаві краєзнавці систематично організують семінари-практикуми з удосконалення методичної роботи в екскурсійній діяльності.

Співробітники Центру краєзнавства Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна розробили 25 етнічних туристичних маршрутів по м. Харкову. Викладачі кафедри етнології та краєзнавства історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка під час студентської практики проводять зі студентами краєзнавчі дослідження населених пунктів, пам'яток історії і культури, розробляють туристичні маршрути. В Сумах краєзнавці здійснили змістовні екскурсії «Шляхами Конотопської слави», «Забуті могили українського війська» тощо.

Поширення набуває зелений туризм. Краєзнавчий актив вивчав такий досвід на прикладі «Соколиного хутора» на Чернігівщині, де зусиллями Миколи Черепа на 5 га розмістилися краєзнавчий музей з етнографічними та історичними колекціями. На хуторі відзначають традиційні українські свята, урочистості та проводять етнофестивали, творчі вечори, започатковано шкільний проект «Ічнянщина – слава козацька земля», де молодь дізнається про виникнення козацтва, характерництво, лицарство, бойові та військово-прикладні мистецтва, музейну та навігаційну справи, народні ремесла тощо.

Туристичне краєзнавство має великі перспективи в Україні. На наш погляд, цей напрям потребує особливої уваги краєзнавців, бо потенціал його розкритий недостатньо.

Науково-просвітницька робота.

Значну увагу Спілка приділяє просвітницькій роботі, залучаючи до своїх проєктів і заходів широке коло громадськості, а також підтримує ініціативи органів влади та краєзнавців.

8 грудня 2010 р. Комітет Верховної Ради України з питань культури і духовності запросив НСКУ на парламентські слухання до обговорення теми «Українці в світі».

Спілка краєзнавців робить у цьому напрямі конкретні кроки. Вона підняла із забуття імена видатних українців: піонера світового ракетобудування полтавчанина Олександра Засядька, всесвітньо відомого мистецтвознавця і художни-

ка, вихідця з Київщини Степана Яремича та багатьох інших. Краєзнавці запропонували зробити проєкт «Українці в світі» національним, передбачивши опіку держави і громадськості над місцями поховань вихідців із України.

Спілка активності співпрацює з ЗМІ. Систематично активісти краєзнавчого руху виступають по радіо, на телебаченні, організують прес-конференції, публікують краєзнавчі матеріали у пресі.

В агенції «Укрінформ» пройшла прес-конференція учасників науково-краєзнавчої експедиції до м. Новомосковська Дніпропетровської області для огляду й експертної оцінки стану Свято-Троїцького собору – пам'ятки дерев'яної церковної архітектури XVIII століття. Розмова з журналістами торкалася проблем збереження сакральної дерев'яної архітектури в Україні.

Співпраця Київської обласної організації НСКУ з громадською організацією «Вікімедія України» знайшла своє відображення у фотоколекції пам'яток історії та культури Макарівського, Васильківського районів і поширенні її в інформаційному просторі.

Міжнародна діяльність.

НСКУ – всеукраїнська організація, але їй необхідно активно долучатися до міжнародного співтовариства. На сьогодні, на жаль, такі контакти мають не системний характер.

Багато років триває співпраця Спілки краєзнавців зі Спілкою краєзнавців Росії, почесним головою якої є відомий вчений Сігурд Оттович Шмідт. Неодноразово члени Спілки були учасниками краєзнавчих форумів, як в Росії, так і в Україні: Треті краєзнавчі читання в Москві, XII Всеукраїнська наукова історико-краєзнавча конференція в Івано-Франківську. Зацікавлені у співпраці з нами й краєзнавці Білорусі.

Тісні контакти підтримують з колегами з Польщі, Чехії краєзнавці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І.Огієнка, Івано-Франківської обласної організації НСКУ. Членами Спілки Київської міської організації були організовані екскурсійні поїздки студентів Гельсінського університету із Фінляндії до Полтави, Одеси, Криму. Херсонська організація налагодила зв'язки з Ягелонським університетом у Кракові та Південно-Східним інститутом у Перемишлі.

Спільно з Генеральним Консульством Румунії одеські краєзнавці проводять змістовні науково-просвітницькі заходи, серед них спільне засідання круглого столу «Українсько-румунське Придунав'я – спільна історико-культурна спадщина».

Київська обласна організація встановила творчі контакти з Євразійським університетом ім. Л. Гумільова в Астані. З Державним Ермітажем та Російським музеєм в Санкт-Петербурзі краєзнавці провели Міжнародну конференцію, присвячену 140-річчю від дня народження С.Яремича, мистецтвознавця і художника із с. Галайки на Київщині, де йому встановлено меморіальну дошку.

Надалі такому важливому напрямку в діяльності Спілки слід приділити увагу, щоб вивчати досвід колег за кордоном і поділитися власними напрацюваннями в українському краєзнавстві.

* * *

Визначаючи наступні перспективи подальшого розвитку краєзнавчого руху в Україні, з метою зміцнення його наукового потенціалу, нам необхідно сконцентрувати головні наші ініціативи в Державній програмі з розвитку краєзнавства до 2025 р.

Міждисциплінарний характер краєзнавства, фундамент якого закладений історією, етнографією, географією, археологією, природознавством, генеалогією, економікою, культурологією тощо, висвітлює загальні тенденції сучасної науки до синтезу і посилення інтеграційних процесів, взаємовпливу і взаємопроникнення різних галузей знань при вивченні конкретного краю. Кожна з наук дає можливість поглибити комплексне дослідження про край. Краєзнавство не механічно переймає знання, отримані іншими науками, а органічно включає їх у цілісну систему науки про край.

В українському краєзнавстві за багато десятиліть напрацьований значний матеріал, що потребує наукової систематизації і осмислення. Реалізація таких проектів, як енциклопедичне видання історії міст і сіл України, енциклопедія українського краєзнавства, музейна енциклопедія України, підручники, посібники і навчально-методична література з краєзнавства для шкіл і вищих навчальних закладів, туристичні довідники, бібліографічні каталоги тощо, сприятиме розвитку не лише краєзнавства як науки, а й удосконаленню духовних засад українського суспільства.

Сучасні методологічні прориви, стрімке поширення авангардних дослідницьких методик в соціогуманітарних науках, новомодних концепцій, що претендують на універсалізм, відводять краєзнавству периферійне місце і штучно нівелюють його статус та роль у науковому осягненні минулого й у інших сферах діяльності, зокрема інформаційно-освітній, виховній, пам'яткоохоронній, музейній та інших.

Як синтетична галузь наукового знання краєзнавство сублімувало основні принципи і методо-

логічні підходи суміжних та споріднених наук й виробило власний інструментарій і теоретичні атрибути, притаманні кожній самодостатній науковій галузі. Це має сприяти не лише утвердженню його дисципліноформуючого статусу, а й чіткому виробленню завдань і засобів їх розв'язання, окресленню тематичного поля і компетенції краєзнавства, його об'єктно-предметної сфери.

У безпосередньому зв'язку з цим постає нагальна необхідність оновлення теоретико-методологічної основи краєзнавства, його категоріального апарату, обґрунтування власної номенклатури наукових дефініцій та понять.

Очевидно, без інтелектуального штурму, системних інноваційних зусиль тут не обійтися. На часі – спеціальна дискусія про перспективи краєзнавства, його вузлові теоретичні проблеми, історіософський та інтерпретаційний потенціал. Її формат має охоплювати і живий обмін думками під час «круглих столів» і тематичних конференцій, і полеміку на шпальтах наукової періодици, і підготовку спеціальних брошур, монографій та дисертаційних досліджень.

Лише на цій базі стане можливим створення висококваліфікованих методичних розробок у кожній галузі краєзнавства, що будуть містити як виважені й апробовані теоретичні положення, так і практичні рекомендації. Акцент на розробку теоретико-методологічних питань створить підґрунтя для підвищення наукової вартості краєзнавчих досліджень.

Належний рівень якості кінцевого продукту краєзнавчих досліджень має забезпечити фахова критика – неодмінний складовий елемент будь-якого наукового напрямку.

Аби не втратити внутрішню динаміку й не опинитися обабіч доленосних суспільних процесів, не розпорошити свої сили на безліч другорядних чи поточних справ, краєзнавчий рух має визначитися з пріоритетними векторами прикладання зусиль.

На нашу думку, такими мають бути:

– фундаментальні наукові дослідження по всіх складових напрямках: історичному, географічному, туристичному, релігійному, освітянському, культурно-мистецькому, музейному, бібліотечному та інших; проведення наукових конференцій, «круглих столів», науково-методичних семінарів тощо;

– видавнича діяльність, публікація результатів наукового пошуку в наукових, науково-популярних і періодичних виданнях;

- просвітницько-виховні акції та популяризація краєзнавства;
- пам'яткоохоронна робота;
- наукова експертиза проектів державних органів та громадських об'єднань дотичних до історико-культурної спадщини.

Ці пріоритети мають увійти до комплексної програми краєзнавчої роботи НСКУ, до підготовки якої будуть залучені провідні вчені й громадські діячі країни. Комплексна програма може бути запропонована як базова основа для вироблення Державної програми краєзнавчої діяльності до 2025 року.

Сучасні виклики – глобалізація, суцільна інформатизація суспільства, поглинання традиційного історико-культурного простору принесеними ззовні системами цінностей та рекреаційно-розважальними практиками, кризові явища, що різко скорочують фінансово-матеріальну підтримку соціально-гуманітарної сфери – на повний зріст ставлять питання про адекватні відповіді на них.

Від краєзнавців це вимагає координації зусиль і добре продуманої та науково прогнозованої організації роботи на найближче та віддалене майбутнє.

Для цього необхідний спеціалізований науковий центр, спроможний генерувати нові ідеї, пропонувати перспективні дослідницькі, просвітницькі та інші програми, оперативно реагувати на обставини, що виникають та швидко змінюються.

Таким центром міг би стати науково-дослідний Інститут краєзнавства. Над конкретизацією основних напрямів його роботи ще слід поміркувати, однак не викликає жодних сумнівів стосовно того, що головними його завданнями буде здійснення методологічного забезпечення краєзнавчих студій, систематизація й теоретичне осмислення емпіричних знань, реалізація всеукраїнських науково-видавничих проектів, методична робота.

Структурними одиницями такої інституції могли б стати секції історичного, географічного, туристичного, релігійного та інших галузей краєзнавства, а також видавничий, інформаційний та інші сектори чи відділи.

Наукова рада Інституту краєзнавства виконуватиме функції, аналогічні тим, які притаманні цим органам в академічних установах.

Організація й алгоритм роботи такого інституту, форми залучення до співпраці провідних вчених країни мають гарантувати високу ефективність та віддачу.

Краєзнавчий рух за сучасними технологіями має знайти і посісти своє помітне місце в інфор-

маційному просторі. Позиціонуючи цей сегмент інформаційного поля, потрібно створити комплексний краєзнавчий портал. Інтеграція в соціальні мережі створює додатковий інструментарій впливу й залучення до співпраці нових ентузіастів краєзнавства, розширює можливості не лише для обміну інформацією, а й використання нових, нетрадиційних форм роботи (інтернет-конференцій, реалізації проектів у Вікіпедії тощо). Можливими напрямками цієї ділянки роботи є формування краєзнавчого комп'юїті для ведення електронного документообігу, створення сайтів регіональних осередків на піддоміні nsku.org.ua, їхніх сторінок у facebook, а також «Електронної бібліотеки краєзнавця» в рамках порталу з переліком електронних версій краєзнавчих видань.

Усі ми маємо усвідомлювати, що творча сила Національної спілки краєзнавців України та її інтелектуальний потенціал пов'язаний з регіональними організаціями. Саме на цьому рівні Спілка виявляє найвищу активність і дає практичні результати.

Сьогодні важливо вивести діяльність місцевих ланок НСКУ на якісно новий щабель. Враховуючи урізноманітнення пізнавальних можливостей та інтересів людей, особливо молоді, слід осучаснити форми роботи у цьому середовищі, аби залучити нових, творчих, небайдужих, ініціативних членів до наших лав.

Ще однією проблемою, що потребує спеціальних зусиль, є методична робота. Її новий вимір і якість мають забезпечити поєднання теоретичних новинок і кращих зразків практичної роботи, обмін досвідом, що заслуговує на широке розповсюдження.

Нарешті, ще однією складовою цієї проблеми є регіональні особливості й умови, в яких діють регіональні організації. З одного боку, це ускладнює вироблення загальних рекомендацій, та з іншого, створює можливості для реалізації унікальних дослідницьких і соціокультурних програм.

Не вдаючись до епічних метафор чи амбітних асоціацій, все ж слід висловити глибоке переконання у тому, що сфера дії краєзнавства як галузі фундаментальних знань, а також широкої громадської самодіяльності перебуває в площині державної ідеології та політики пам'яті. Внаслідок цього існує необхідність предметного визначення, так би мовити «зон взаємодії» НСКУ з державними органами у пам'яткоохоронній галузі, змістовному наповненні колективної історичної пам'яті, креативних просвітницьких і виховних акцій. При цьому Національна спілка краєзнавців України має виступати не лише виконавцем

певних соціальних програм, а й ініціатором різноманітних проектів, співпрацюючи з іншими державними структурами й недержавними інституціями, домагатися грантів на виконання спеціальних і комплексних проектів, що матимуть помітні результати й суспільний резонанс. Одним із суспільно вагомих напрямів синхронізації діяльності НСКУ й Інституту краєзнавства з державними органами має стати наукова експертиза проектів, пов'язаних з історико-культурним та природним середовищем.

Важливими кроками в цьому напрямі мають стати налагодження тісної співпраці з міністерствами і відомствами, місцевими органами влади, академічними установами й вищими навчальними закладами, творчими спілками, а також входження представників НСКУ до складу наглядових, громадських рад, дорадчих органів, асоціацій, у сфері інтересів яких перебувають питання історико-культурної спадщини.

Необхідно надалі зміцнювати авторитет НСКУ: внести до державного реєстру професію

«краєзнавець», на державному рівні запровадити День краєзнавця, почесне державне звання «Заслужений краєзнавець України».

Пошук власного місця в суспільній системі координат ставить вітчизняне краєзнавство перед необхідністю осягнення власного й зарубіжного досвіду. В цьому сенсі видається корисним налагодження конструктивних контактів з міжнародними організаціями та фондами, спорідненими профільними громадськими інституціями, започаткування й реалізація спільних проектів, проведення наукових, освітніх, інформаційно-презентаційних форумів.

Дозвольте щирозсердно подякувати всім членам Правління, керівникам регіональних осередків, усім краєзнавцям і нашим партнерам у щоденній роботі за Вашу самовіддану працю і невичерпне натхнення, які Ви вкладаєте у дослідження рідного краю, звернутися до Вас, щоб і надалі, об'єднавшись навколо окреслених завдань, ми успішно рухали спільну шляхетну справу – розвиток українського краєзнавства.

**V (позачерговий) з'їзд Національної спілки краєзнавців України
(м. Київ, 23 січня 2012 р.)**

**V (позачерговий) з'їзд Національної спілки краєзнавців України
(м. Київ, 23 січня 2012 р.)**